

Magyar vallomások — lengyelül

ESSZÉK ÉS TÖPRENGÉSEK A KULTÚRÁRÓL

Montaigne könyvekkel kibélelt toronyszobájába visszavonultan „kísérletezhette ki” az új irodalmi műfajt, az esszét. Egy kastélyát ábrázoló kép szerint dolgozószobája fölé nőttek a fák. Elmélkedésének aranyrögeit évtizednyi nyugalom csermelyezte ki. Waldo Emerson concordi kertjében sétálgatva finomította-formálta gondolattá ötleteit, s tette az embert Istennel és embertársával egyenrangúvá. Zrínyi Miklós, amikor a *Török áfium ellen való orvosságot*, a magyar esszé első remekművét írta, minduntalan Kanizsa felé kellett pillantson, nem fenyegetik-e török portyázók. S ha nyugalom volt is, minden mondatánál ki kellett könnyeznie a felégetett Erdély Mura-közéig kavargó pernyéit. Wesselényi Miklós szinte vakon fogalmazta meg *Szózatát*, politikai éleslátásának — mennyire visszhangtalan! — s 1849-ben mennyire beigazolódtó drámai dokumentumát. Ady szárnyaló szellemét „a vármegyei urak, az akkor is többnyire hülyék” elleni indulat szegezte gyakorta a „magyar ugarra”. Németh László úgy döbben magára, mint a kipányvázott Gulliver; fogva tartják a Közép-Kelet-Európát behálózó hosszúság- és szélességkörök. Ő nem arra törekszik, hogy egybegyűrje az eget és a földet, s hogy Isten és ember őáltala fogjon egymással kezét — egyenrangú félként. Azt szeretné, ha legalább az itt élő népek kezét fognának egymással...

„A lengyel olvasó többet hallott a távoli Spanyolország »98-as nemzedékéről«, mint a XX. század magyar szellemi mozgalmairól, melyek a sorvasztó »magyar ugar« felszántását és »Európa utolérését« tűzték maguk elé célul.” — Jerzy Robert Nowaknak a *Magyar vallomások* című esszéaválogatásához írt bevezetőjében olvashatjuk ezt a gondolati felépítésében Németh László-i mondatot. Majd az esszéaválogatás célját megjelölendő így folytatja: — „Akkor, amikor a magyar irodalom Dérytől és Lukács-tól Sántáig és Moldováig egyre nagyobb nemzetközi elismerést szerez, mind ez ideig egyetlen lengyel könyv se jelent meg a XX. századi magyar irodalomról, s a XX. század egyetlen magyar írójának vagy költőjének se látott napvilágot lengyelül életrajza.

Az elmúlt évtizedekben a magyar irodalomból nagyon sok művet fordítottunk, mindamellelt még mindig az az érzésünk, mintha a magyarokról alkotott képünkben kisiklana az a megfoghatatlan, megismételhetetlen, ami leglényegesebb nemzeti jegyüket alkotja. Az, amelybe akkor botlunk, ha szembe kerülünk Jancsó Miklós filmjének valamely motívumával, Ady költői jelképével, Liszt *Magyar rapszódia*jának, vagy Kodály *Psalms Hungaricus*ának ránkáradó akkordjaival. Ezért is adjuk át a szót maguknak a magyaroknak, mutatjuk be legmélyebből fakadó, legintimebb vallomásaikat, mindazt, amiről a »honfik éjszakai beszélgetései« során szó esik”.

Megérti-e, átérzi-e a XX. századi magyar gondolkodók eszméit, gondjait, üzeneteit a *Magyar vallomások* lengyel olvasója? Hiszen századunk lengyel történelme — a tragikusan nagy háborús áldozatok ellenére is — sokkal szerencsésebb, mint a magyar. Ahogy az előbbi pszichikai íve emelkedő, az utóbbié ennek majdhogynem nega-

tív képét adja. A függetlenséget és az államiságot végül is az első világháború lezárulása hozta meg a lengyeliségnek, míg ugyanez Magyarország számára Trianont jelentette. A húszas évek első felének Horthy terrorjával szembeállítható a viszonylagos lengyel demokrácia. A művészet terén az avantgarde-mozgalmak a két világháború között kifuthatták magukat Lengyelországban. Nálunk ezek is emigrációba kényszerültek. A lengyel szociológiának, filozófiának, irodalomelméletnek ugyancsak a jelzett korban vetettek tartós alapokat. Nálunk mindezt köztudottan az irodalom vállalta fel — a politikai-társadalmi kérdésekkel együtt. Ez a kényszer egyszerre gazdagította és béklyózta literatúránkat. Ennek szellemi sói, a műfaj kötetlenebb jellegénél fogva, kétségtelen termékenyítően hatottak az esszére. A két világháború közötti magyar esszé, mint ez az elemző lengyel kritikai fogadtatásból kiolvasható, színesebb, sokrétűbb és gazdagabb, mint a lengyel társműfajban született írások.

Bizonyára a kötet anyagát válogató és gondozó *Jerzy Robert Nowak* se gondolta, hogy a *Magyar vallomásoknak* ekkora visszhangja és sikere lesz Lengyelországban. Hogy Kosztolányi *Lenni vagy nem lenni* hamletes-széchenyis kérdésfelvetése a nagyközönség számára ennyire egyértelműen rímél Tomasz Lubieński „Küzdeni vagy nem küzdeni” című történelmi eszmefuttatásával — jelezze a múlt század lényegi találkozáspontjait. Hogy *Lukács György* és *Illyés Gyula* azonos című — *Magyar irodalom — világirodalom* — polemikus írásai lengyel kérdésekre is felelnek némiképp. Hogy *Németh László Most, punte, silta* című esszéje a létkérdésnek a lengyelek által kikerült és meg se világította körét tudatosítja. Hogy *Déry Tibor* akár Lengyelországban is vallhatna *Az írói szabadságról*. Hogy mennyire fontos, mondhatni útikönyvbe való *Kodály Zoltán Magyarorság a zenében* című értekezése. Hogy a hagyományokról és az európaiság problematikájáról Lengyelországban is vita folyt, s hogy nálunk, miként azt *Klaniczay Tibor* és *Fekete Sándor* írásai összegzik. A kötetet, amelyet, mintegy mottóul is *Illyés Gyula Magyarok* című esszéje nyit meg, Gyurkó László színházi töprengése zár: *Milyen színházat szeretnék*. A magyar nép 1939 szeptemberében lengyelek iránt tanúsított rokonszenvét *Bálint György A kritikusok árulása* című írása jelképezi. Nem kevésbé jelképes számadás *Bajcsy-Zsilinszky Endre Hogyan jutottunk odáig* című cikke.

A XX. századi magyar esszéknek kitűnő kiegészítője *Nowak* bevezető tanulmánya, amely IV. Bélának III. Ince pápához írott levelétől Csoóri Sándor írásaiig kíséri végig a magyar esszé útját. Részletesen ismerteti Zrínyi Miklós, II. Rákóczi Ferenc, Kossuth, Széchenyi eszmerendszerének főbb vonásait, s vázolja a magyarság politikai, szellemi mozgalmait Mohácstól napjainkig. Különösen Adyról szól részletesen. Tőle egyébként a *Petőfi nem alkuszik* című írást meg is ismerhetik a lengyel olvasók. Az, ami az utóbbi években már a mi történészeinket is kezdi jellemezni, mármint hogy történelmi múltunk árnyoldalai mellett a pozitívumokra is vetnek egy-egy fénycsóvát, J. R. Nowaknál indulása kezdetétől a tudományos tisztesség kérdése. A kötet *Bevezetőjében* se tagadja meg önmagát. A magyar fasizmus bűneinek vázolása mellett szellemi ellenállásunkat sajátos adattal dokumentálja:

„Az akkori magyar kulturális élet légkörét rendkívül beszédesen jellemzi az a tény, hogy a Magyarországon 1939—1944 között fordított és kiadott külföldi könyvek egészének hetvenhét százalékát angol, francia, orosz és szovjet (többek között Fagyjev, Ilf-Petrov munkái, Solohov Csendes Donja) szerzők művei alkotják, s csak tizenhat százalékát — német írókéi. Mi több, az akkoriban Magyarországon kiadott német munkák döntő hányadát a III. Birodalomban indexen levő írók — Freund, Heine, T. Mann, P. Werfel, A. és S. Zweig — művei alkották, s a lefordított német könyveknek csak egy százalékát tették ki a náci Németországban alkotó írók munkái.”

A *Bevezetőből* kirajzolódik *Jerzy Robert Nowak* egyik majdani munkájának képe is. Bizonyára „lejjebb szállítja” a XX. századot, és sort kerít a magyar esszé teljesebb tablójának bemutatására, amelyben Zrínyi és II. Rákóczi Ferenc, Széchenyi és Kossuth, Kemény Zsigmond és Deák Ferenc művekkel képviselik magukat és koruk magyar szellemiségét. (*Wyznania węgierskie. Warszawa. PIW, 1979.*)

KOVÁCS ISTVÁN